

Voorwoord

Na het vervaardigen van het luisterboek *Govert Jan Bach over de Matthäus Passion van Johann Sebastian Bach*, wat een heerlijke activiteit was, wijdde ik me aan de Johannes Passion. Die had veel eerder een plek in mijn leven dan de Matthäus Passion, waar ik als kind wel mee naartoe ging, maar het waren de grammofoonplaten van de Hohe Messe en de Johannes Passion waar ik als puber het liefst naar luisterde. Samen met enkele cantates raakten die mij zo diep dat ik gaandeweg mijn belangstelling voor popmuziek verloor.

De Johannes Passion is muzikaal in geen enkel opzicht minder dan de Matthäus Passion, die een uur langer duurt en veel complexer is. De Johannes Passion werd drie jaar eerder gecomponeerd en was de deur naar Bachs Passionen. Hij was de baanbrekende eersteling. Letterlijk ongehoord. Nog nooit was er in de muziekgeschiedenis een Passion geschreven met zo'n lengte en dramatiek. Zonder de Johannes Passion was de Matthäus Passion niet denkbaar geweest. Maar het is meer dan een wegbereider voor de Matthäus. Omdat tekst en Jezusbeeld uit het Johannesevangelie sterk afwijken van Matthäus, componeert de tekstgevoelige Bach heel andere muziek voor zijn Johannes Passion, met een andere sfeer en impact.

Ondanks de enorme populariteit van de Matthäus Passion, vaak op buitenmuzikale gronden, zijn er toch veel luisteraars die de Johannes Passion met zijn beknoptheid en felle dramatiek verkiezen boven de Matthäus. Omdat de Matthäus na Bachs tijd veel vaker is uitgevoerd, is die veel bekender geworden en zijn de noten als het ware in onze genen gaan zitten. Bekend maakt nu eenmaal geliefd. Als Felix Mendelssohn de Matthäus Passion niet herontdekt had en deze ook niet zo vaak door Mengelberg was uitgevoerd, en we alleen de Johannes Passion hadden teruggevonden, dan was de Johannes nu de 'hype'!

We moeten bedenken dat niet de tekst maar de noten van Bach zo geliefd zijn geworden. Van de tientallen Passionen uit de muziekgeschiedenis zijn alleen die van Bach wereldwijd bekend en geliefd. De tekst was wel uitgangspunt voor Bach, maar zijn geniale en menselijke muziek overstijgt steeds de toenmalige kaders van cultuur en geloof. Tegenwoordig horen we zelfs dat jongeren een ‘godmoment’ beleven bij het beluisteren van de Passionen van Bach.

Het doel van dit luisterboek is luisteraar en uitvoerder met uitleg en muziekvoorbeelden meer wegwijs te maken in ontstaan, inhoud en doel van deze prachtige en meeslepende Passion. Als de luisteraar meer van de context en het doel van het werk weet, draagt dat sterk bij aan de luisterbeleving. Als men de *Tonsprache*, de toontaal, van Bach beter kent, hoort men ook veel meer. Voor uitvoerige informatie over Bachs biografie en het geestelijke en culturele klimaat van zijn tijd, verwijs ik u naar het luisterboek *Govert Jan Bach over de Matthäus Passion van Johann Sebastian Bach*.

Op de website van Uitgeverij Rubinstein vindt u aanvullende informatie: de tekst met vertaling en bezetting; een live-bespreking van de meeste uitvoeringen; een hoofdstuk over de mogelijke uitvoeringspraktijk en bezetting in Bachs dagen alsmede een retorische analyse van het beginkoor. Wij gebruiken de nummering van de Neue Bach Ausgabe, die van Peters is werkelijk achterhaald. Op Youtube kunt u niet alleen de Johannes Passion volledig horen, daar zijn ook een aantal uitvoeringen van niveau te zien.

Bij deze betuig ik mijn dank aan het team van Uitgeverij Rubinstein, aan Willemien Reichert voor haar spraakadviezen en aan Riemke Bernelot Moens voor haar tekstkritiek.

Ik wens u veel luistergenoegen.
Govert Jan Bach

1. Inleiding

De vier evangelisten – Johannes, Lucas, Marcus en Mattheüs – deden ieder hun verhaal over de lijdensweg, de kruisdood en de wederopstanding van Jezus. Deze vier ‘passieverhalen’ heeft Johann Sebastian Bach op muziek gezet, daarvan zijn de Johannes Passion en de Matthäus Passion compleet overgeleverd. Deze twee Passionen met elkaar vergelijken kan gezien worden als het vergelijken van appels met peren. Want hoewel de onderliggende gebeurtenissen eender zijn, bestaan er grote verschillen tussen de beide passieverhalen.

Zo is de tekst van het evangelie volgens Johannes veel korter dan die van Mattheüs. Ook inhoudelijk zijn er grote verschillen. Waar Mattheüs bijvoorbeeld de angst en de twijfel van Jezus beschrijft, voert Johannes een strijdbare en kordate Jezus op. De roep van het volk om de dood van Jezus wordt door Johannes confronterender beschreven en de handelingen die Jezus vlak voor zijn dood verricht komen bij hem sensationeler over dan bij de andere evangelisten. Dit zorgt voor een ander libretto en voor een andere muzikale invulling.

De Johannes Passion was Bachs eerste passiemuziek. Hij schreef het in 1724 en vergeleken met de Matthäus Passion is het een korter muziekstuk dat wordt uitgevoerd door een klein orkest en koor. Het is echter geen voorstudie of probeersel en het stuk doet muzikaal beslist niet onder voor de veel bekendere Matthäus Passion, met zijn dubbele koor- en orkestzetting.

Toen de Johannes Passion voor het eerst werd uitgevoerd was het zowel letterlijk als figuurlijk ‘ongehoorde’ muziek. De grenzen van wat indertijd muzikaal gangbaar was werden door Bach verregaand verlegd,

wat hij enkele jaren later met zijn Matthäus Passion nog verder zou doorvoeren. Het beginkoor, met zijn meeslepende indringendheid, is daar een eerste blijk van. Dat beginkoor confronteert ons ook met het kenmerk van de Johannes Passion: de paradox.

Agnus Dei (het Lam Gods) schilderij van Francisco de Zurbarán (ca. 1634-1640)

Muziekverantwoording

Hoofdstuk 1 Inleiding

1. J.S. Bach (1685-1750), John Passion Nr. 1 *Herr, unser Herrscher*, instrumentale inleiding, Dunedin Consort, John Butt LINN CDK419
2. Idem, met koorinzet
3. Idem, vervolg koor
4. J.S. Bach, Bach Kantaten Vol. 9, Ach Herr, was ist ein Menschenkind, BWV 110, *Unser Mund sei voll Lachens*, Alex Potter - altus, Orchester der J.S. Bach Stiftung Sankt Gallen, Rudolf Lutz, B107 LC27081
5. J.S. Bach, John Passion Nr. 1 *Herr, unser Herrscher*, beginkoor vervolg, Dunedin Consort, John Butt LINN CDK419
6. J.S. Bach, Johannes Passion version 1725 Nr. 1 *O Mensch, beweine dein Sünde groß*,

Collegium Vocale Gent,
Philippe Herreweghe harmonia
mundi HMC 901748.49

7. J.S. Bach, John Passion Nr. 1 *Herr, unser Herrscher*, beginkoor einde, Dunedin Consort, John Butt LINN CDK419

Hoofdstuk 2 Voorgeschiedenis

1. Cypriano de Rore (1516-1565) *Passio domini nostri Jesu Christi secundum Johannem*, Huelgas Ensemble, Paul van Nevel deutsche harmonia mundi DHM 5472 77429 2
2. Joachim von Burck (1546-1610) *Die Deutsche Passion nach Johannes Vox luminis, RÉFORME & CONTRE-RÉFORME*, Lionel Meunier RICERCAR RIC 101
3. Heinrich Schütz (1585-1672) *Johannes-Passion nr. 8 Jesus wird zum Tode verurteilt*

SWV 481, Gert Türk, Capella
Augustana, Matteo Messori
BRILLANT CLASSICS
92795/4

d'Amsterdam, Nico van der
Meel QUINTONE Q 08001

Hoofdstuk 3 Ontstaansgeschiedenis

4. Claudio Monteverdi (1567-1643) Il Combattimento di Tancredi e Clorinda, Ottava Libro del Madrigali Non Schivar, Non Para, Concerto Italiano, Rinaldo Alessandrini Opus 111 OPS 1961
5. J.S. Bach, St John Passion, Nr. 33. Recitativo: *Und siehe da, der Vorhang im Tempel zerriß*, Mark Padmor, Monteverdi Choir, English Baroque Soloists, John Eliot Gardiner Soli Deo Gloria SDG712
6. Reinhard Keiser (1674-1739), Brockes-Passion, *Mich vom Stricke meiner Sünden zu entbinden*, (Der für die Sünde der Welt gemarterte und sterbende Jesus 1712), Peter van Heygen, Vox Luminis, RAMÉE RAM 1303-A
7. J.S. Bach, Johannes Passion (1725 version) nr. 7 *Mich vom Stricken meiner Sünden zu entbinden*, Maarten Engeltjes - altus, Concerto
1. J.S. Bach, *Himmelskönig, sei willkommen* BWV 182, Coro, Aus der Tieffen, Ricercar Consort, Philippe Pierlot MIRARE MIR 057
2. J.S. Bach, *Sehet, welch eine liebe hat uns der Vater erzeiget* BWV 64, beginkoor, Bach Cantates, John Eliot Gardiner SDG 55
3. J.S. Bach, *Herr, gehe nicht ins Gericht mit deinem Knecht* BWV 105 Cantate No 105, BACH COLLEGIUM JAPAN, Maasaki Suzuki VOL.10 BIS-CD-951
4. J.S. Bach, *Nimm, was dein ist, und gehe hin* BWV 144, Bach Cantates, John Eliot Gardiner SDG 9
5. J.S. Bach, *Himmelskönig sei willkommen* BWV 182, Recitativo, *Sehe, ich komme* Stephan Mac Leod - bas, Ricercar Consort, Philippe Pierlot MIRARE MIR 057